

Eugen SIMION*

Identitatea românească (I)

Abstract

Mai totdeauna, când vine vorba de aceste subiecte ce țin de ideea de specific sau de valorile spiritualității naționale, primii care ies pe scenă și se încaieră sunt, cum am zis și altădată, delatorii și zelatorii. Ei reușesc să acapareze spațiul oricărei dezbateri și s-o compromită în cele din urmă... Să fie aceasta o specialitate românească, să pornească identitatea noastră de la această incapacitate de a privi corect și de a judeca drept un subiect, și nu orice subiect, ci acela care definește chiar modul nostru de a fi? Mulți cred că așa stau lucrurile și că felul românesc de a fi este să le "smintească" și, astfel, să le încurce, să le obosească și, la sfârșit, să le părăsească epuizate, golite de sens, inerte... Așa să fie, de la acest punct pornește, oare, "mintalitatea" românească, la atât se rezumă filosofia și forța noastră de acțiune în istorie? Mi-am pus deseori aceste întrebări, citindu-i pe cei vechi (pe "specifiștii" noștri) și pe publiciștii de azi, mai toți de părere că spiritul daco-roman este vegetativ și, cum a spus un filosof socratic din generația lui Cioran, modul lui de a acționa în viață este de a nu face nimic sau de a se face că face și, atunci, încurcă bine lucrurile.

Cuvinte-cheie: identitate românească, globalizare, postliteratură, postmodernitate, delatori, zelatori.

"Romanian Identity". Almost always, when talking about subjects regarding the national specific or the national spiritual values, the first one who fall to blows are, as I mentioned, several times, the delators and the partisans. They achieve to forestall each debate and compromise them all. Is this a Romanian speciality, a deficiency to judge correctly a problem, not a simple one, but our own way of being? Many believe that this is how things function and the Romanian behaviour is to mess up with everything and thus to shuffle and wear down the priorities until leaving them exhausted, meaningless and inert... Is it true that here begins the Romanian mentality, that this resumes our philosophy and way of acting in history? I asked myself several times, when reading the old promoters of our specificity and today's journalists, if Romanian people have a vegetative consciousness and act as a Socratic philosopher from Cioran's generations considered: they do nothing or mess up things.

Keywords: Romanian identity, globalization, post-literature, Postmodernity, delators, partisans.

S-a vorbit mult în secolul al XIX-lea – secolul națiunilor și, literar vorbind, secolul romantismului – despre *specificul național* și, apoi, despre *spiritul național*. Azi, când mondialismul este cuvântul de ordine în lume, politologii și antropologii discută despre

identitate culturală, folosind alte puncte de referință, alte concepte și un cu totul alt limbaj. Chiar dacă ideea de specificitate, proprie unei națiuni, nu este eliminată, accentul cade acum pe ideea de *diferență* culturală într-o paradigmă mai largă, și anume aceea

* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu" (București); Romanian Academy, President of the Philology and Literature, Director of the History and Literary Theory "G. Călinescu" (Bucharest).

de societate multiculturală. Discursul mai vechi – acela care comenta, pe două coloane, însușirile și defectele unui popor – este aproape în totalitate abandonat. Se spune că turcii aveau obiceiul să numească țările europene în funcție de viciul lor dominant. Anglia era *țara plictisului*, Spania – *țara strămoșilor* sau *țara în care strămoșii sunt venerați*, Franța – *țara oamenilor neserioși* sau cam așa ceva, iar Germania – *țara oamenilor cu titluri multe*. S-ar putea să încurc puțin *viciile* în ceea ce privește Spania și Germania. Sigur este, ne spune un mare filosof, că turcii identificau popoarele europene după viciul esențial. „Viciile” (absențele, neperformanțele, întârzierile în istorie, tradițiile care nu țin seama de drepturile omului și de normele civilizației moderne etc.) și „virtuțile” colective nu mai constituie – cel puțin teoretic – focare de interes pentru cei care se ocupă de psihologia popoarelor. Chiar noțiunea de *psihologie* în această accepție este

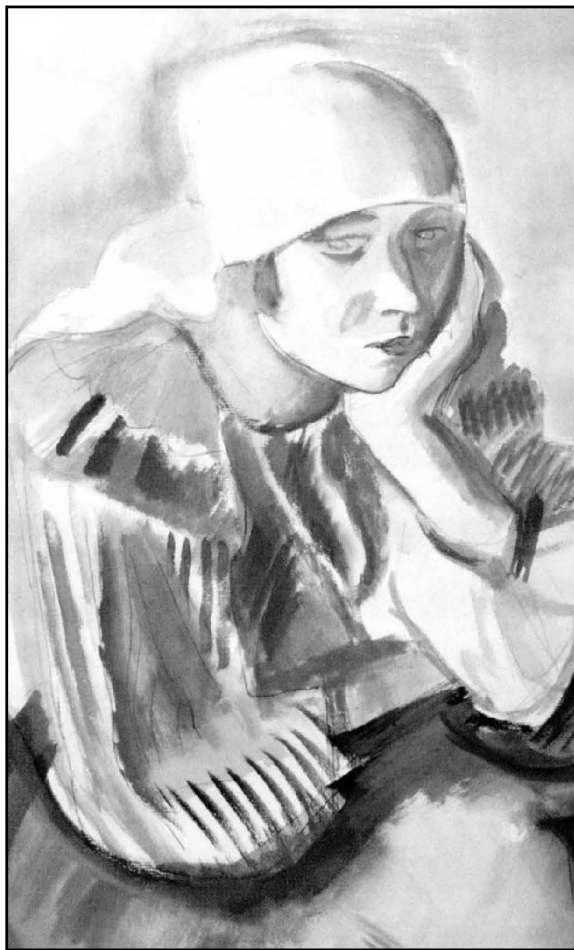
eliminată, îmi dau seama, din limbajul specialiștilor. Și trebuie să recunoaștem, nu fără îndreptățire, pentru că, deși un popor (o națiune, o cultură) are ceea ce filosofii culturii numesc *un mod de a fi* sau *un mod de a se situa în lume*, determinabil în actele de cultură și în modul de existență (de la gastronomie la practica religioasă!), noțiunea de *psihologie națională* este ambiguă și, din această pricină, în numele ei se fac speculații de tot felul.

M-a preocupat cu mulți ani în urmă *specificul francez* și, *ipso facto*, noțiunea de *psihologie* a poporului francez, așa cum este reflectată în cultură. Am citit studiile fundamentale despre acest subiect și i-am consultat, bineînțeles, pe scriitorii și filosofii care au reflectat la mentalitățile lumii galice. Și ce-am constatat? Ce-am constatat am notat în *jurnalul meu parizian* (*Timpu*l trăirii, *timpu*l mărturisirii, 1977 și în edițiile următoare), încercând să sintetizez idei ce se bat cap în cap. Cele mai multe opinii sunt sceptice pentru că vocația esențială a francezilor, zice cineva, este să se analizeze cu fervoare și să se conteste la infinit. Voltaire crede, de pildă, că francezul nu-i făcut pentru libertate, pentru că, atunci când o are, abuzează de ea. Chateaubriand e de părere că francezul este vanitos, sociabil și ușuratic, iar Stendhal că omul galic judecă arta cu finețe și spirit, dar *n-o simte*, opinie ce nu-l convinge pe Hugo: *sufletul francez* este, după el, mai mare, mai puternic decât *spiritul francez*. Lista defectelor și a calităților este lungă și din ea se poate deduce că francezul are vocația *universalității*, dar suferă de *anomie*, este *prevăzător*, dar nu-i *vizionar*, are *spirit de finețe*, dar n-are *spirit filosofic*, suferă de mania clarității („nimic din ceea ce nu este clar nu-i francez”, scrie Rivarol) și o problemă de gramatică poate să preocupe spiritul francez câteva decenii. Cel mai important eveniment al anului 1911 a fost faptul că „Faguet a admis *le malgré que*”, zice – numai pe jumătate ironic – un filosof de regulă nihilist. Tot el se întreabă aproape disperat: „Cum poți fi nebul sau poet în această limbă?”. Îl recunoaștem, evident, pe Cioran, metecul care, învățând limba moralistilor din secolul al XVII-lea,

s-a impus ca un mare stilist (cel mai important, spun unii, după Voltaire) în secolul al XX-lea francez.

Cât de adevărate sunt aceste propoziții, cât de specific franceze sunt aceste maladii și aceste performanțe ale spiritului francez? În ce măsură determină asemenea însușiri identitatea franceză care, se va vedea de îndată, trece printr-o acută criză de identitate? Un prilej infinit de speculație. Antropologii și, în genere, cei interesați azi de această temă au abandonat în mare măsură, spuneam la începutul acestor însemnări, stilul impresionistic și abordează acum tema identității în alt limbaj și cu alte concepte. Am prilejul să verific această schimbare de stil – ceea ce înseamnă o schimbare a gândirii și a tipului de demers intelectual – în dezbateră inițiată cu câțiva ani în urmă de cotidianul *Le Figaro* cu subiectul: „Qu'est-ce qu' être français aujourd'hui?” Ea a ținut câțiva ani (a început prin 2004 și, în 2009, continua încă) și, dintre participanți, rețin numele lui Max Gallo, René Girard, Hélène Carrère d'Encausse, Jean D'Ormesson și numeroși alții, personalități din domenii diferite și cu statute diferite în lumea intelectuală franceză. N-am citit toate intervențiile, dar, din ce am reușit să citesc, pot să-mi fac o idee despre modul în care judecă francezii problema identității lor în epoca postmodernă, postreligioasă, postistorică, postumanistă, postliterară etc...

O analizează și o judecă, cred, cu luciditate și cu oarecare îngrijorare. Au renunțat, oricum, la vechile clișee (*francezul este frivol, francezul este prin natura lui universalist, francezul știe să mănânce și știe să-și organizeze timpul liber* etc.) și încearcă să-și definească identitatea în raport cu *mondialismul* actual. Ei evită sistematic termenul de *globalism*, suspect de a se confunda cu tendința de a șterge diferențele dintre culturi. Ce înseamnă să fii francez azi? Selectez câteva păreri. Daniel Hervouet, profesor la Universitatea Paris-II, Panthéon, Assas, este de părere că *obsesia decadenței* face parte din istoria Franței și că, în fapt, francezii își organizează societatea cu această fantasmă în spirit sau în suflet, cum vrem să-i spunem. De aceea ei nu acceptă *îndoiala*, sunt nar-

cisiști și melancolici, se indignază repede, suferă de *morozitate*, sunt inteligenți, într-adevăr, sunt preocupați de *le savoir*, dar aceste însușiri nu duc prea departe câtă vreme inteligența franceză nu va ști să renunțe la aroganța ei și să coboare sau să se ridice la un „pragmatism luminat”... Așadar: „halte au narcissisme mélancolique”, mai mult realism, un efort de sincronizare cu spiritul timpului și „un défi de la méthode”, zice profesorul citat. Prin *metodă*, el înțelege în acest caz renunțarea la aroganța universalistă (ideea că Franța este centrul lumii) și la „religia drepturilor câpătate”...

Ce-i nou în această interpretare față de ceea ce știm, de la Curtius până la Valéry, despre spiritul francez? Mai nimic. Cam aceleași fantasme, aceleași generalități discutabile, aceeași *indignare* (puțin mai potolită, este adevărat) și, notă inedită, opțiunea pentru *pragmatismul luminat*... André Grjebine, cercetător în domeniul științelor

politice, este la origini rus. Rus asimilat de cultura franceză. Cu aceste date, el are „une certaine idées de la France”. Adoră, înainte de orice, limba franceză și crede că, pentru a comunica o reflecție despre literatura lui Fielding sau Dostoievski, scriitori pe care îi citește, înțelege, sistematic, nu găsește un instrument mai potrivit decât limba franceză. André Grjebine continuă, dar, să perceapă franceza ca o limbă universală și cosmopolită, fără să fie intimidat de faptul că ea se vorbește azi din ce în ce mai puțin și că engleza și spaniola i-au luat locul. Discuția despre *multiculturalism* (o noțiune-cheie în limbajul „corectitudinii politice”) nu i se pare suficient de motivată acestui cercetător inteligent și tolerant. Pentru el, identitatea franceză înseamnă, în afară de limba franceză, „une certaine idées de l’homme”. Argumente valabile, opțiune existențială și culturală. Alt profesor de politologie, Charles Zorgbibe, pleacă de la ideea lui Tocqueville că în Franța „la politique ce sont des idées” și ajunge la concluzia că Occidentul a devenit azi „un carrefour des cultures et des civilisations”, „une grande Afrique du Sud multiethnique”, în fine, că în Franța de azi, națiune organică, nu trebuie impus modelul multicultural american, ci modelul bazat pe conceptul „cosmopolitic” (definit de Kant), bazat pe ideea că singurul cadru de exprimare (înflorire) a democrației este comunitatea națională. Ceea ce nu înseamnă, adaugă politologul, un refuz al dialogului dintre culturi. Pe scurt: numele Franței este „la diversité” într-o comunitate națională. O idee pe care Franța o apără, cum se știe, în comunitatea europeană. O idee pe care o vehiculează și intelectualii români care, vom vedea de îndată, nu vor să fie nici *localiști* mărginiți, *altermondiști* refractari, nici *internatjonalisți*, *globaliști* *lezrădăcînști* și uniformizatori.

Un francez expatriat, Pierre-Yves Duguo, jurnalist la Washington, scrie că identitatea se bazează pe limbă și, de aceea, vrea ca urmașii lui, născuți în Statele Unite, să nu piardă limba strămoșilor. Călătorește anual în Franța cu toată familia și ce observă nu-i place totdeauna. Observă, de pildă, că ama-

bilitatea comercianților a scăzut, că revendicările agresive au crescut ca și concediile, în fine, că ideea de muncă s-a devalorizat și este adesea denigrată. Spirit obiectiv, jurnalistul americano-francez recunoaște, în același timp, că vulgaritatea și obscenitatea ocupă în televiziunea franceză locul pe care îl are, în televiziunea americană, violența. Mai este ceva ce nu-i place în Franța de azi autorului, și anume faptul că bisericile mari și frumoase sunt goale, în timp ce, în America, bisericile, mai mici și mai puțin fastuoase, sunt mereu pline. Asta înseamnă că spiritul religios a scăzut vertiginos în Franța creștină și, neliniștit, întristat, jurnalistul trage o concluzie sceptică: „l’absence de référence à la religion dans la vie quotidienne surprend l’Américain que je suis devenu”... Îl surprind și alte mentalități pe americanul acesta care vrea să rămână loial totuși țării sale de origine: faptul, de pildă, că *patriotismul* și *civismul* sunt considerate în Franța postmodernă valori retrograde sau rasiste... Nu înțelege de ce, pentru că, zice el, în America multiculturală, acestea sunt socotite, indiferent de opțiunea politică, valori necesare pentru a construi viitorul țării... „Pentru ce francezii – îl întreabă fiica lui de opt ani – atât de mândri de identitatea lor, nu arborează drapelul în fața casei, așa cum fac americanii”? Întrebare legitimă. O putem pune și noi, românii, mult și mai dramatic chiar decât alții. O chestiune ce merită a fi discutată separat.

Să rămânem în domeniul identității franceze cu sentimentul că dezbateră din *Le Figaro* ne poate privi și pe noi, latinii din estul Europei, intrați în procesul de globalizare. Pe noi, națiunile estice, mai mult, poate, decât marile națiuni occidentale, pentru că limbile noastre și civilizațiile noastre sunt mai vulnerabile în procesul globalizării. Jean D’Ormesson, scriitor cunoscut, membru al Academiei Franceze, abordează tema identității din unghi moral. Este un filosof al culturii care încearcă să prevadă viitorul Franței, citind trecutul ei. Identitatea franceză nu poate fi gândită decât în acești termeni și cu aceste perspective în față, scrie el. Francezul este mândru de isto-

ria sa și, când Napoleon spune în plină revoluție că „sunt solidar cu tot, de la Clovis la Comitetul Salvării publice”, el nu face decât să exprime un sentiment comun și permanent în societatea franceză. Un sentiment vechi, remarcă D’Ormesson, pe care revoluția franceză nu l-a reprimat. Dimpotrivă, și l-a asumat și l-a cultivat cu ardoare, substituindu-l obedienței religioase și onoarei feudale. A fi francez, zice acest scriitor care gândește Franța republicană de azi luând ca puncte de referință miturile și gloria ei din trecut, este înainte de orice a cultiva și a lua ca modele de existență aceste valori fundamentale. Nu exagerează, pentru că o națiune, o cultură, în fine, o identitate se bazează, în primul rând, pe valorile trecutului și pe pregătirea viitorului. A fi francez înseamnă, după D’Ormesson, să-ți asumi, într-adevăr, totul, miturile exponențiale și înfrângerile, orgoliile, dar și tragediile istoriei. A fi francez înseamnă, totodată, să accepți diversitatea și, în același timp, unitatea, cele două fețe ale simbolului național. Tradiția franceză înseamnă revoluție, iar revoluția se traduce prin libertate și drepturile omului. În fine, în ecuația franceză intră, invariabil, „vocația universalului”, încheie acest scriitor cu spiritul încrezător în gloria Franței, chiar și azi când gloriile trecutului nu mai au preț și toate miturile europene sunt puse în discuție...

Alții sunt sceptici și văd Franța în deriva mondializării. „Sans-frontièrisme uniforme et déculture”, „la diversité”, „la non-discrimination”, „le multiculturalisme”, „la novlangue”, „les phénomènes de substitutions de populations, d’identités alternatives”, „le métissage” și alte clișee ale *corectitudinii politice* fracturează identitatea franceză, scrie cineva, alarmat, intolerant și cam rasist, fie vorba între noi. *Le Figaro* îi lasă pe toți să se exprime, chiar dacă sunt publiciști sau oameni politici care cred că o discuție despre identitatea franceză este, azi, primejdioasă. Opinia nu-i, repet, unanimă. Un editorialist, Paul Henri du Limbert, zice că nu trebuie lăsate națiunea, drapelul și *La Marseillaise* (simbolurile Franței) pe seama adeptilor lui Le Pen. Un punct de

vedere corect. Ocultarea valorilor naționale este o eroare impardonabilă, conchide publicistul citat, după ce tot el avertizase că nu-i de acord cu suspiciunea, formulată de mondialisti, cum că cine vorbește azi de *patrie* este fie extremist, fie imbecil. Suspiciune, într-adevăr, aberantă, dacă nu, la rândul ei, imbecilă... Despre aceste valori și, în genere, despre identitatea Franței vorbește, într-un volum masiv, și Academia de Științe Morale și Politice care, paralel cu dezbaterea din presa franceză, a organizat propria analiză a conceptului de identitate națională. Din intervențiile erudite ale istoricilor și politologilor, ca și din articolele citate mai înainte, deduc că în Franța de azi numărul euroscepticilor a scăzut și că cei mai mulți francezi au devenit acum europragmatici, la echidistanță de eurofilii și eurofobii de ieri. Decizie rezonabilă, atitudine inteligentă în consens cu spiritul timpului.

Sar peste alte opinii și ajung la Max Gallo, istoric celebru, membru al Academiei Franceze, care definește identitatea franceză în zece puncte cardinale (*Le Figaro*, 30 octombrie 2009). El pornește de la „problematika națiunii”, așa cum o prezintă Braudel într-o carte fundamentală (*L'Identité de la France*) și de la Jacques Bainville care scrie că „le peuple français est une composition, c'est mieux qu'une race, c'est un nation”... Pentru Max Gallo, a fi francez în 2009 (a fi „pleinement français”) este a recunoaște existența acestei probleme și a avea conștiință că resorturile ei determină identitatea individului ca personalitate. Sintetizând, el crede că *problematika națiunii* se sprijină pe zece piloni: *spațiul* („le droit du sol”), *egalitatea*, *statul*, *cetățenia*, *școala*, *laicitatea*, *explozia* (fragmentarea: „le sang ne l'unit pas; le sol peut être partagé”), *limba franceză* (dacă pământul-spațiul francez poate fi fragmentat, limba franceză unește pe francezi și împiedică în cele din urmă fragmentarea), *egalitatea femeilor* („în «uniunea» între cetățeni, femeile au jucat un rol central, încă din Evul Mediu, chiar dacă locul lor în spațiul politic nu le-a fost recunoscut decât în secolul al XX-lea”; a fi francez, adaugă Max Gallo, este a ști să

practici „cet amour courtois, reconnaître l'égailite ou' la supériorité 'des 'remmes'”), în fine, al zecelea pilon de rezistență este acela de care vorbesc toți antropologii și filosofii culturii franceze: *universalismul*... Dintr-o notiță din ziar deduc că articolul pe care l-am rezumat mai sus reprezintă o sinteză a intervenției istoricului Max Gallo în cadrul unei dezbateri organizate de Institutul Montaigne în care urma să ia cuvântul, în ședința de închidere, președintele Franței, Nicolas Sarkozy... „Problematika națiunii” interesează, dar nu numai pe istorici, politologi și scriitori, interesează și pe guvernanți din motive, evident, diferite. Oamenii politici pentru că sunt interesați de fenomenul imigrării (în Franța sunt opt milioane – spun unii – de musulmani), istoricii, politologii, filologii, scriitorii, filosofii culturii pentru că au sentimentul că Franța și-a pierdut vocația universalistă... Oricum, guvernanții și intelectualii nu privesc cu

indiferență problema identității franceze și nu acceptă, necondiționat, efectele globalismului. Ideea lui De Gaulle că Europa comunitară trebuie să fie o Europă a națiunilor agită încă spiritul galic. Agită, cred, și alte națiuni care nu vor să-și piardă limba și tradițiile. Tzvetan Todorov a scos nu demult o carte în care dovedește că „diferența” este motorul dezvoltării culturii și că ceea ce numim *cultura europeană* este o sumă a diferențelor naționale, nu o uniformizare a lor...

Am făcut această lung ocol ca să ajung la tema identității românești pe care oamenii de cultură români o tratează, în genere, în două feluri: fie a) o identifică automat cu naționalismul doctrinar, agresiv, localist, reacționar și o combate prin pamflete lungi și plictisitoare, considerând că tema, în sine, nu are azi nicio miză și cine o resuscitează nu face decât să vorbească în pustiu, fie b) o dramatizează în stilul eroilor lui I. L. Caragiale, respingând ideea de sincronism, în numele unui localism îngust și al unei mentalități, în fond, tribale... Primii atacă „spiritul național” și iau în râs miturile naționale, spunând că în epoca postmodernității acestea sunt elemente retrograde, acut provinciale, semnele inapetenței noastre pentru europenism, iar în cultură ele ar adăposti mentalitățile retrograde și inestetice, cei din urmă, apărând tradiția, limba, miturile specifice, cad într-o retorică asurzitoare și inefficientă. Două discursuri, în fond, politice, umorale, intelectualicește nule pentru că *problematika națională*, așa cum o gândea Eminescu în secolul al XIX-lea (secolul națiunilor emergente) și cum o definește, în termeni moderni, Braudel, nu este cuprinsă în esența ei și nu se lasă, în consecință, exprimată în niciunul din aceste discursuri, după mine, parazitare, encomiastice sau negaționiste... Două tipuri de discurs pe care le întâlnim mereu în cultura română, atunci când discutăm despre tradiție, despre orient și occident românesc, despre Eminescu, despre sat și oraș, despre național și universal în spiritualitatea și, vorba lui D. Drăghicescu, în „mîntalitatea” românească etc...

Mai totdeauna, când vine vorba de aceste subiecte ce țin de ideea de specific sau de valorile spiritualității naționale, primii care ies pe scenă și se încaieră sunt, cum am zis și altădată, *delatorii* și *zelatorii*. Ei reușesc să acapareze spațiul oricărei dezbateri și s-o compromită în cele din urmă... Să fie aceasta o specialitate românească, să pornească identitatea noastră de la această incapacitate de a privi corect și de a judeca drept un subiect, și nu orice subiect, ci acela care cred că așa stau lucrurile și că *felul românesc de a fi* este să le „smintească” și, astfel, să le încurce, să le obosească și, la sfârșit, să le părăsească epuizate, golite de sens, inerte... Așa să fie, de la acest punct pornește, oare, „mîntalitatea” românească, la atât se rezumă filosofia și forța noastră de acțiune în istorie? Mi-am pus deseori aceste întrebări, citindu-i pe cei vechi (pe „specifiștii” noștri) și pe publiciștii de azi, mai toți de părere că spiritul daco-roman este vegetativ și, cum a spus un filosof socratic din generația lui Cioran, modul lui de a acționa în viață este de a nu face nimic sau de a se face că face și, atunci, încurcă bine lucrurile... Nu-i singurul care gândește în acest fel despre identitatea noastră. Există o întreagă literatură despre această temă și literatura este, cum se știe, preponderent negativă, în sensul că sunt reținute îndeosebi inerțiile, viciile noastre. Drăghicescu, citat mai înainte, care-și trecuse la Paris o teză de doctorat în sociologie cu Durkheim, notează în studiul său (*Din psihologia poporului român*, 1907) impresiile călătorilor străini despre români și, cum am arătat în altă parte, ele nu sunt deloc entuziaste. Nici intelectualii români, cu mici excepții, nu sunt de ceea ce ei consideră a fi psihologia românească. Este suficient să citez pe Ralea, produs spiritual al „Vieții românești” (care vorbește de spiritul nostru tranzacțional) și, la celălalt capăt al ideologiei din anii '30, pe Cioran, care în *Schimbarea la față a României*, este exasperat de inerția vegetativă și de lipsa noastră de apetență în istorie, pentru a ne face o idee despre această tradiție negaționistă în cultura română când este vorba de nestatornicia firii românești.